

ДИСКУСИЈА

ПОВОДОМ ОБЈАШЊЕЊА И ОДГОВОРА ЛИДИЈЕ ЈОВАНОВИЋ

У „Историјским записима“ бр. 3–4, од 1990. г. изишао је чланак Лидије Јовановић под насловом: „Нека објашњења и одговор на чланак Бошка Ђуричновића 'О збивањима у цетињској партијској организацији 1940–1941'“. С обзиром на то, да нема довољно изворне грађе, на основу које би се ово питање ваљано истражило и обрадило, било би нормално да свака интервенција у циљу боље обраде буде прихваћена са задовољством и захвалношћу. Услов да би се критика тако схватила јесте да она – критика – буде заснована на аргументима и чињеницама, које се могу поткријепити нечим увјерљивим и прихватљивим. Колико је то случај у вези са поменутом критиком покушаћу у даљем излагању да дам одговор.

Најприје морам рећи, какав сам задатак себи поставио када сам се прихватио да пишем о овом питању. У почетку чланка сам записао: „Хтио сам да покушам, на основу расположиве грађе, да дам допринос обради ове теме. Такође сам желио да подстакнем истраживаче, људе који се баве изучавањем историје КПЈ (СКЈ), да истраже и освијетле ова збивања“. Ја нијесам себи поставио овакав задатак да бих се заштитио од критике, већ због тога што је заиста тешко обрађивати ма које питање када не постоје ваљани извори.

Послије тога сам изнио – набројио – изворе које сам користио у обради ове теме. То су:

1. Неколико писама из 1936. и почетка 1937. године, која је Никола Лекић, као секретар ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију, упутио ЦК КПЈ, као и писма ЦК КПЈ упућена ПК-у Црне Горе. Затим писма која је ЦК-у КПЈ слао инструктор код ПК Марко Гргуровић Мандушић и писма ЦК Гргуровићу;

2. Књига новинара Милорада Марковића: „Никола Лекић – Горанин“;

3. Сјећања Бранка Петричевића – Каће, која је написао 1969. године;

4. Реферат Данице Мариновић одржан на научном скупу у Цетињу новембра 1984. године са темом „Револуционарни покрет у срезу цетињском од 1919. – 1945. године“;

5. Разговори са Крстом Попиводом, Божом Љумовићем, Андријом Мугошом, Савом Брковићем, Марком Вулетићем, Радованом Вукановићем и писана сјећања Љуба Вушовића. Из даље обраде биће јасно због чега овако детаљно наводим изворе.

Најприје бих желио да укажем на два питања у којима се разилазимо ја и критичарка:

1. У свом чланку сам на стр. 131 написао: „Ја сам кроз читав овај материјал говорио о Николи Лекићу због тога што је он био најзначајнија личност, најмаркантнија политичка фигура из цетињске организације у овом спору“. Међутим, из критичког приказа Лидије Јовановић се види да она има сасвим супротно мишљење. На стр. 176 она каже: „Не сјећам се да је Никола Лекић био присутан конференцији. Моје је размишљање: ако Никола није био позван, онда у тој расправи није ни био битан, то јест није ни био носилац тих односа. Стекао се утисак да је Каћа у свему томе најважнији“. Овдје се ради о Осмој конференцији, којој Никола није присуствовао због тога што није био биран за делегата, о чему сам ја у чланку јасно говорио. Лидија овдје полази од поставке, да је Конференција била судница за стање у цетињској организацији па да су по судском критерију позване све странке у спору, те пошто Никола није позван он не може бити битан у спору. Ја се, наравно, са оваквим резонавањем не слажем. А да ли је Никола био битан у спору или не, најбоље говори оно што се са Николом збивало касније.

Даље, Лидија на страни 179 каже: „Послије рата сам први пут сазнала да је међу искљученима био и Никола Лекић“. То њено касно сазнање не може бити никакав аргуменат за тезу коју жели да докаже. Али зато може бити доказ да је сјећање добро не служи.

2. У критици ауторка није одвојила оно што се односи на мој чланак од онога што је она жељела да исприповиједа као свједок догађаја. Нигдје се не износе конкретни ставови из чланка, већ се само уопштено износе констатације и закључци. На низ мјеста критичарка истиче да јој, људи и догађаји, о којима је ријеч, нијесу познати, о чему ће касније бити више ријечи. Ја, наравно, за такво стање ствари не могу сносити кривицу. Најзад, сматрам да је слабост ове критике и у томе што се нигдје не позива на неки документ, већ напротив на стр. 181 каже: „нијесам се позивала на историјску документацију, јер то препуштам историчарима“. Истовремено у критици подређује свом мишљењу изворе које сам ја навео са изразима „није тачно“ и сл.

Сада ћу покушати да изнесем своје мишљење на основу онога што пише у чланку.

1. На страни 163 Лидија каже: „Прво што желим да кажем јесте да је писац чланка низ збивања погрешно поставио, па се добија утисак да те догађаје није довољно познавао, те је кренуо од погрешних претпоставки које су га довеле до дезинформације. Неки свјedoци, чије изјаве користи,

током тих година и сами су гријешили, те су настојали да се својим изјавама оправдају, па је тиме унесено још више дезинформација“.

Ово је једна општа констатација чија је мањкавост у томе што се изриче прије поткрепљења аргументима. Због тога не журим да дајем одговор на њу, јер ћу то учинити уз њену конкретизацију у чланку. Ипак морам напоменути да ја збивања нијесам „постављао“ ни погрешно ни исправно, већ сам само о њима говорио. Има још једна ствар на коју морам указати, а то је сугестија да поједини свједоци на које се ја позивам нијесу подобни због тога што су гријешили. Значи, треба диференцирати свједоке. Ја такав приступ и метод у писању не прихватам, туђ ми је. За мене је важно шта је неко рекао, а не ко је рекао, а задатак је свакога ко пише или чак води разговор да сваком извору поклони пажњу онолико колико процијени да вриједи.

2. Исто на страни 163 Лидија саопштава: „Одмах да кажем: о догађајима у самој цетињској партијској организацији не знам много, али о попутним догађајима, које поменути чланак одређује и повезује са цетињском организацијом, знам прилично јер сам њихов учесник и свједок“.

Као што сам већ рекао, моја тема је јасно назначена. Ја не обрађујем „попутне догађаје“, већ их само додирујем колико је нужно за обраду задате теме. Сматрам да није добар знак ступити у расправу са назнаком да о томе „не знам много“. Касније ћу и конкретно рећи које „попутне догађаје“ и зашто нијесам сматрао нужним за моју тему.

3. На прелазу са стране 163 на страну 164 критичарка је написала: „У чланку се не даје одговор на главну тему која је истакнута у самом наслову. Напротив, стиче се утисак као да је на једном избило неслагање у цетињској партијској организацији 1940. и 1941. године. Не узима се у обзир да су те размирице особито биле јаке пред сам рат, када је јединство Партије и народа по њеном програму било од пресудног значаја“.

Морам признати да ми ова примједба није јасна. Како то да се стиче утисак као да су наједном 1940. и 1941. избиле несугласице, а не узима се у обзир да су оне особито биле јаке пред сам рат? Да ли су 1940. и 1941. пред сам рат? Или то припада неком другом времену? Можда је Лидија хтјела рећи да су несугласице избиле раније. Било како било, ја сам се у чланку о овоме јасно изразио. На страни 123 чланка сам написао: „По свему изгледа да од ове конференције (августа 1939), избора ПК-а и премијештања сједишта из Цетиња у Подгорицу почињу извјесна неслагања али се не може утврдити колико она вуку коријена од раније“.

4. Даље на страни 164 пише: „Ако је већ неко погријешо у Цетињу и тиме изазвао међусобне неспоразуме, који су имали и озбиљне посљедице, то треба одвојити и од свега онога позитивног што је имала та јака организација“.

Ја сам то у чланку јасно издвојио. Мислим да се не ради, у случају о коме је ријеч, о међусобном неспоразуму у цетињској организацији, већ о сунобу који је избио између ПК и руководећих људи из Цетиња. Ту се Лидија и ја сасвим разликујемо у гледању на ово питање.

5. Даље, на истој страни критике, стоји: „Чланак на који се осврћем даје атмосферу супротну стању на терену Покрајинског комитета у вријеме на које се односи. Из чланка често произлази као да су тада били све неки обрачуни у Покрајинском комитету и свађе међу чланством, а тога није било. Нездрава ситуација је била у цетињској организацији коју су изазвали

Ја сам у чланку навео два писма из 1936. године која говоре о односима ПК са инструктором ЦК. То је сасвим јасно и томе не треба никакво објашњење. Даље сам на страни 121 записао: „Разговарајући са неким друговима о овој ситуацији рекли су ми, да је долазило до врло оштрих несугласица између Николе Лекића и Блажа Јовановића“. Ово ми је рекао Крсто Попивоца, чије име у чланку нијесам поменуо. Због тога прихватам Лидијину примједбу, коју је изнијела на страни 165 „неки друг је казао а тако се не пише историја“. Требало је да наведем име, што ево сада чиним. С обзиром на Лидијину констатацију на страни 175 „Крсто Попивоца; је стално био у току тих догађаја“, изгледа да сам се позвао на правог свједока. У вези с примједбом да се тако не пише историја, мислим да је из свега што сам рекао о мотивима да пишем о овој теми јасно да нијесам имао никаквих претензија да пишем историју. Даље сам изнио неслагања између ПК и цетињске организације, што је видљиво и из критике која ми се упућује. Али поново морам нагласити да није ријеч само о неслагању у цетињској организацији, већ о неслагању дијела ове организације са ПК.

6. На страни 165 критичарка је записала „... као и одлазак већег дијела чланова Покрајинског комитета за Албанију, што је у том тешком времену допринијело да руководство буде знатно ослабљено“.

Овдје је ријеч о стању последице провале у марту 1936. године. Због тога што се са овим податком оперише у даљем дијелу текста, желим упозорити да су тада само два члана, а не већи дио руководства, емигрирала у Албанију, и то Божо Љумовић и Саво Брковић, док су двојица из Цетиња били ухапшени – Божидар–Бошко Радановић и Косто Ђуфна. Ово напомињем и због тога да не бисмо дезинформисали јавност.

На истој страни се приговара да се много пажње поклања Николи Лекићу. Већ сам објаснио због чега то чиним. У наставку тог приговора стоји: „у вези са неким догађајима се умањује личност Николе Лекића, чак на неки начин се оглуњује или сумњичи без икаквих стварних основа, односно на основу самих претпоставки“.

Штета је што Лидија није навела конкретно те догађаје да би се могло видјети о чему се ради. Ја због тога морам навести резиме који сам у свом чланку дао о Николи Лекићу, на основу свега што сам чуо од оних који су га знали а разговарао сам са њима. У мом чланку на страни 131 стоји: „Скоро је једнодушна оцјена свих са којима сам разговарао у вези са овом ситуацијом, а то потврђује и Милорад Марковић својом књигом, да је Никола Лекић био изузетна личност. Паметан, врстан марксиста и интелектуалац, човјек који је непрекидно у акцији и за акције. Брижљиво је проучавао сваку ситуацију и на бази свестране процјене доносио одлуке за

акцију. То је био смисао његовог живота“ итд. На основу овога је видљиво колико је ова примједба Лидијина утемељена.

8. На страни 166 и 167 Лидија говори о ситуацији у Покрајинском комитету последице провале 1936. године. Поново понавља да је већина чланова ПК пошла у Албанију, што, како сам већ рекао, не стоји. Даље каже да је Блажо Јовановић крајем 1936. изгубио везу са Николом Лекићем, што може бити тачно, иако је вјероватније да је то било почетком 1937. Даље се наставља: „Неколико битних ствари из тог времена писац поменутог чланка није схватио. Блажо, пошто је остао сам у покрајинском руководству 1936. године, узео је Чаја Шћепановића и Радована Вукановића да му помогну и рекао им да су они сада привремено руководство . . . То је све трајало док се није опет појавио Никола Лекић који је преузео своје обавезе . . . У чланку се иде са претпоставком да је Никола Лекић био у то вријеме суспендован. Таква претпоставка је потпуно погрешна. Никола Лекић је неко вријеме био одсутан, највјероватније због болести или због угрожености, јер је полиција знала коју дужност он врши у Партији . . . По повратку Никола је кооптирао Чаја Шћепановића у Покрајински комитет о чему постоје извјештаји“. Нужно је повезати са овом изјавом и другу коју Лидија даје на страни 174 свог чланка: „то не знам, али писац чланка губи из вида чињеницу да је у Цетињу већ била покренута тешка судска оптужба против Николе Лекића, те је могао бити осуђен на дужу робију, што се касније и догодило. Ради тешког инцидента у селу у којем се Никола Лекић склонио за вријеме илегалства“.

Мислим да је у овом излагању Лидија побрнала редосљед догађања. Последице провале у марту 1936. године два члана ПК су пошли у Албанију, двојица су ухапшени, а тројица: Никола Лекић, Блажо Јовановић и Ристо Лекић остали су на терену, илегално радећи и у врло тешким условима руководећи партијском организацијом. Они су током 1936. године углавном у тијесној вези, што се може видјети из кореспонденције коју су редовно обављали са ЦК. Деветог септембра 1936. године Никола Лекић обавјештава ЦК да су по његовом упутству (ЦК) одложили свадбу (партијску конференцију), па смо ужу фирму (биро ПК) саставили из два делегата, Вука (Никола Лекић) и Милојка (Блажо Јовановић) и једног легалног Бродског (Јефто Шћепановић). Везе са Николом Лекићем су прекинуте крајем 1936. или почетком 1937. године, тада је Блажо остао сам и формирао руководство (Блажо, Чајо и Радован), а не никако прије. Чак се може рећи да ни тада није остао сам, јер је Чајо, како смо већ видјели, септембра 1936. био кооптиран у ПК. Неприхватљива је Лидијина тврдња да је Никола био одсутан због болести, или како касније тврди због инцидента у Сеоцима. Никола нема никакве везе са инцидентом у Сеоцима, који се збио 15. марта 1936. године. Главна личност тог инцидента био је Ристо Лекић, а не Никола. Да тај догађај не бих препричавао упућујем на његов детаљан опис у чланку Гојка Вукмановића („Историјски записи“ бр. 1 за 1966. годину, стр. 216–222). Да је Ристо главни актер види се из извјештаја полиције које Вукмановић наводи, док

се Никола нигдје не помиње. Исто тако се не могу сложити са тврдњом: „те је могао бити осуђен на дужу робију, што се касније и догодило“. Није Никола осуђен због инцидента у Сеоцима, већ због провале у организацији КП. Истовремено Ристо Лекић као главни виновник догађаја у Сеоцима није осуђен ни дана, иако је на суду био заједно са Николом.

Лидија тврди да Никола није био суспендован са дужности почетком 1937. године; чак каже да је „таква претпоставка потпуно погрешна“. Ја сам у чланку написао да нијесам могао наћи документ о суспензији, али да се тих дана дешавало са Николом нешто што није објашњено, то је чињеница. Блажо је рекао Радовану Вукановићу, а и Лидија то тврди, да са Николом нема везу. Љубо Вушовић, а не како га у чланку Лидија назива Љубо Вучковић, каже да је у вези с радом на упућивању добровољаца за Шпанију, прво контактирао са Николом Лекићем као секретаром ПК. Касније је контактирао са Блажом Јовановићем као новим руководиоцем, јер је, како он каже: „Никола био смијењен због неких својих грешака, ваљда због неких застрањивања“ (страна 121 мог чланка). То је у то доба било сазнање Љуба Вушовића.

Даље, чињеница је да је Никола у марту 1937. године покушао да пође за Шпанију, а нико га не оптужује, ни тада ни касније, да је напустио партијску функцију самовољно. Исто тако је чињеница да је тог истог марта емигрирао заједно са Ристом у Албанију. Нијесам нигдје наишао на податак да је то учинио као актуелни политички секретар ПК, већ само као бивши. Лидијина тврдња да је претпоставка о суспензији „потпуно погрешна“ ништа не казује. То је за мене отворено питање које је потребно изучити.

У вези са овим питањем скренуо бих пажњу на један конкретан податак који Лидија износи у свом чланку. На стр. 173 пише: „Већ током акције за одлазак у Шпанију (а то је почетак 1937. године – Б. Ђ.) ова два друга (мисли се на Николу и Блажа – Б. Ђ.) се нијесу осјећали потпуно одговорним за терен Покрајинског комитета. Како је до тога дошло – не знам“. А ја се онда питам: Како се онда може доћи до закључка да је претпоставка о суспензији „потпуно погрешна“?

9. На стр. 168 Лидија је записала: „Одлазак једног броја другова из Покрајинског комитета за Албанију, у условима о којима је ријеч, и њихово неучествовање у раду, за њих је оптужујућа околност. И ово је један од мојих одговора на погрешно гледање у чланку . . . У једном писму, и то пред крај провале, сјећам се да је било врло хладно вријеме, Централни комитет КПЈ је обавјештавао да су другови из Покрајинског комитета који су отишли за Албанију погријешили и да треба да се врате“. Ово се износи као сјећање без документа.

Даље Лидија закључује „да су појединци у Централном комитету имали различита гледања у вези одласка ових другова у Албанију, а и по другим питањима.

У чланку се иде са претпоставком да послје повратка другова из Албаније није познато да ли су партијски кажњавани и да ли се икад заузео став о томе“. Ја то у чланку нијесам нигдје рекао, а цитирао сам писмо ЦК у

коме стоји: „ . . . али да су примјењене неке казнене мјере није ми познато“. Било би добро да је критичарка одвојила оно што сам ја рекао од онога што цитирам, јер то није исто.

У чланку сам цитирао докуменат, док се Лидија позива на писмо ЦК које је стигло „у врло хладно вријеме“, па су и то различите ствари. Изричито сам наводио реаговање ЦК, и то на основу аутентичких докумената о ставовима поводом емигрирања другова у Албанију. Нијесам улазио у дубљу анализу тог питања, јер сам оцијенио да то није нужно за моју тему. Поготово се нијесам бавио питањем „чула–казала“ да су „у ЦК-у имали различита гледања по питању одласка у Албанију, а и по другим питањима“. Може то бити и тачно, али на овакав начин презентовано то за мене не значи много.

Ја сам у чланку истакао, на основу онога што сам нашао записано у документима, између осталог и међу Лекићевим писмима, да је његов став по питању емигрирања другова у Албанију био сувише крут и неоправдано оштар. То и сада мислим, без обзира на замјерне које је Лидија изнијела. У вези са овим дијелом критике, било би добро, кога то занима, да погледа чланак Сава Брковића у „Историјским записима“ бр. 3 за 1966. годину под насловом „О неким констатацијама у материјалима I (оснивачког) конгреса КП Црне Горе“. Мислим да је Брковић ту ситуацију у вези с емиграцијом, користећи документа, и сјећања као директан учесник, приказао са овим коректно и убједљиво.

10. Поново се Лидија враћа (стр. 169) на питање да ли је Блажо остао сам после емигрирања Љумовића и Брковића у марту 1936. г. или почетком 1937. г. кад је изгубио везу са Николом Лекићем. Ја сам о томе већ рекао своје мишљење.

11. На стр. 170 и 171 критичког чланка се говори о тим „попратним догађајима“ које ја нијесам обрађивао, па их због тога не желим ни коментарисати. Рекао бих само то да се врло „храбро“ пише о појединостима, без икакве документације. То је нарочито проблематично када се ради о сјећању на догађаје од прије 56 година, а посебно због тога што је свједок то запамтио на основу причања других. Овдје мислим на причу о Петку Милетићу, стању на робији и његовом утицају, везама Јована Мариновића, Ђиласа и других са Милетићем, као и тврдњу да је исти тада био члан ЦК итд.

12. На стр. 172 пише: „У поменутом чланку се каже да је за састав тог Покрајинског комитета био предвиђен Блажо Јовановић и Сава Ковачевић, али се ни једном ријечју не каже одакле тај списак или предлог за нови Покрајински комитет“. (Овдје се ради о предлогу за ПК који је изабран на конференцији у Кучима 28. јуна – 1 јула 1937. г.). Тога у мом чланку нема нигдје, па наравно нијесам могао ни говорити одакле је тај списак.

Лидија даље наставља (на истој страни): „Даље се у чланку наводи да је Сава Ковачевић највјероватније одбио да уђе у тај састав, због скретања неких другова из Цетиња. Није, међутим, јасно на које другове је писац чланка мислио када говори о скретању, јер није познато да је у том времену било скретања појединаца у Цетињу“.

Ево шта пише у мом чланку – што би се могло ненако довести у везу са овом примједбом. „Према изјави Андрије Мугоше, у овај ПК је изабран и Сава Ковачевић, који није присуствовао конференцији. Мугоша је добио задатак да пође у Грахово и саопшти Сави одлуку конференције . . . Сава га је питао ко је све изабран у тај комитет. Када му је Андро саопштио имена чланова, овај је одбио да уђе у тај комитет. Овакво реаговање Саве Ковачевића на избор за члана ПК и одбијање да то прихвати вјероватно је значило протест против држања неких чланова ПК из Цетиња у провали 1936. године“ (Коментар Андрије Мугоше). Као што се види, није у питању скретање, већ држање у провали 1936. г. Раније сам навео који су чланови ПК из Цетиња били у провали.

Даље се на истој страни наставља: „У чланку се даље иде са претпоставком да Никола Лекић није ушао у нови Покрајински комитет, јер се некоме у ЦК КПЈ замјерио . . .“ (И овдје се ради о Шестој конференцији у Кучима). У мом чланку нема ни ријечи о овоме што критичарка износи.

Даље, у продужетку на истој и сљедећој страни, Лидија објашњава зашто Никола Лекић није биран у нови ПК, о раду Блажа и Николе на организовању одласка за Шпанију и др. Нема потребе да то коментаришем, али морам указати због чега, по мом мишљењу, Никола није биран у ПК. Како сам већ раније рекао, Никола је у марту 1937. г. емигрирао за Албанију. Јован Мариновић у својој књизи пише („Тридесете године“ стр. 208): „Маја 1937. г. пуштен сам из казнионе и протјеран у Црну Гору, гдје сам се одмах укључио у рад црногорске партијске организације“. Јован је радио на припреми Шесте конференције и она је одржана 28. јуна – 1. јула 1937. г. То значи да је Никола тада био у Албанији. Касније је био на робији и у Цетиње је дошао тек септембра 1939. године. Мислим да је то логичан разлог због чега није био биран. Лидија наводи и друге разлоге, али се ја о томе не могу изјашњавати.

13. На стр. 174. критичарка износи: „Даље се у чланку процјењује да је од 1937. г. па надаље било релативно мирно у партијској организацији Цетиње. Мислим да се не може у потпуности дати таква оцјена, јер су крајем 1937. г. па и 1938. г. била нека размимоилажења и неке групације“.

У вези с овом примједбом изнио бих шта сам на стр. 122 написао у овом чланку: „У овом периоду (1937–1939) нема неких знакова о сукобима на релацији ПК – Цетињска организација“. Ипак сам написао другачије него што се у критици каже, али сам зато на стр. 125 написао: „Као што је познато, у Цетињској организацији је још од 1937. г. постојала група тзв. ћуфкиста, која се супротстављала ставовима Партије по питању држања пред класним непријатељем и другима“.

14. На стр. 175 се каже: „Одмах послѣје састанка Покрајинског комитета 1938. г., одржаног на Цетињу, Блажо Јовановић је критикован и позван у Београд. На његовом мјесту је привремено био Саво Брковић“. О-овоме ја не знам ништа, па о томе нијесам ни писао. Али се даље продужава у критици, изгледа повезано са овим: „У чланку се, међутим, каже да је Саво Брковић остао на дужности до 1939. г. Мислим да то није тачно – треба провјерити“. Значи, ако критичарка није сигурна у то што

каже, откуда тврдња да то није тачно. Изрицање категоричког закључка прије него што човјек утврди да ли има аргументе за то знак је неспремности за озбиљну расправу.

Даље критичарка наставља: „О смјењивању Јована Мариновића са дужности политичког секретара Покрајинског комитета не знам детаље, па се не бих у то упуштала. Колико је мени познато он је смијењен још крајем 1938. г. (такве податке даје и Историјски институт). У чланку се каже да је он остао на тој дужности до 1939. г., па би и тај податак требало проверити“.

У мом чланку на стр. 122 пише: „Комитет који је изабран 1937. г. остао је у истом саставу до краја марта 1939. г. када је Мариновић смијењен, а именован је и привремени ПК са Савом Брковићем на челу“.

Ја ове ствари нијесам измислио, већ сам нашао у књизи Батрића Јовановића („Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919–1941., стр. 201), гдје пише: „На савјетовању је смијењен дотадашњи ПК (ради се о ПК-у који је изабран 1937. г. на челу са Јованом Мариновићем – Б. Ђ.) и именовано привремено партијско руководство у саставу: Саво Брковић, Бранко Петричевић, Андрија Мугоша, Јанко Лопичић и Периша Вујошевић“. У фусноти уз ову констатацију стоји: „Саопштио Блажо Јовановић“. Исто тако нијесам измислио годину када се то десило. На стр. 123 мог чланка у фусноти стоји: „Са сједнице ЦК КПЈ од 19, 20. и 21. марта 1937. године... реорганизовати ПК Црне Горе и ОК Метохије. Сменити секретара ПК ЦГ“. Ако је критичарка пажљиво прочитала мој чланак, ово је морала видјети, па би у првом реду због саме себе избјегла овако неосноване оцјене.

15. На стр. 175 Лидија пише: „Наиме, у чланку се од стране Бранка Петричевића Кађе каже да он овај нови Покрајински комитет назива 'пиперским комитетом'. Међутим у чланку се ниједном ријечју не каже да су при овом комитету била и два инструктора из Цетиња и Бара и то Крсто Попивоца и Владо Поповић“.

У мом чланку пише: „Бранко Петричевић Кађа, када се жалио на казну почетком 1941. г., оштро је напао, између осталог, ПК као 'пиперски'“. Када је ријеч о двојци инструктора, нијесам осјећао никакву потребу да то истичем у вези са темом коју сам обрађивао. Даље Лидија каже да су „они дошли на овај терен 1939. г. и остали до августа 1940. г.“. Они су дошли почетком 1940. г. То поуздано знам, јер су за вријеме познатих четрнаестодецембарских демонстрација 1939. г. обојица били у Београду. Владо Поповић је био секретар Универзитетског комитета.

Даље се у критици каже: „Кађина тврдња да је Покрајински комитет требало да буде на Цетињу, а не у Подгорици, како се каже у чланку, одражава његов чудно непомирљив секташки став“. Ово нигде у чланку не стоји. Даље Лидија наставља: „у чланку се каже да су конфликти у цетињској партијској организацији били у другој половини 1940. године. То је потпуно нетачна тврдња“.

Ја сам ову тврдњу оповргао цитатом из свог чланка са стране 123 у тачки 3 овог написа.

16. На страни 176 критике стоји: „ја сам о томе писала у чланку, који је објављен у књизи 'Осма партијска конференција', коју је објавио Јован Бојовић. Писац чланка на који се осврћем уопште није узео у обзир моје изјаве, већ само оне које даје Бранко Петричевић – Каћа“.

На почетку сам рекао на основу којих извора сам писао чланак. То очигледно није само Каћа. О Лидијином чланку у књизи коју помиње први пут сам сада чуо, па је и логично да се на то нијесам могао позивати.

Међутим, прочитао сам шта Лидија пише о овим питањима у свом чланку, у наставку послје ове констатације – страна 176: „на почетку Осме партијске конференције предложено је да се расправе поводом два питања најприје заврше и да се више не понављају током даљег рада Конференције. То јест прије преласка на рад по утврђеном дневном реду, као прво расправљано је о погрешној пароли 'Демобилизација' и др. – о догађајима и фракцији у цетињској партијској организацији. Вјероватно зато ова два питања нијесу ушла у закључке Конференције“.

У закључцима Осме партијске конференције који су објављени у „Историјским записима“ бр. 1 за 1959. годину, на страни 264 пише: „од априла мјесеца, усљед слабе будности партијског руководства ПК и неправилне процјене међународне и унутрашње ситуације, партијско руководство силази с правилне линије партије и занесено моменталном мобилизацијом баца паролу о демобилизацији и на тај начин склизива објективно на дефетистичко гледиште“.

Мало даље, на страни 267, у истој резолуцији пише: „д) треба одлучно и до краја раскринкати пред масама цјепаче радничког покрета на Цетињу, браћу Ћуфке и њиховог помагача Ђура Павићевића, који су избачени из Партије као издајници и непријатељи радничке класе, као и непријатељске ортане шестојануарског и антипартијског типа Петка Милетића“. Сувишно је коментарисати вјеродостојност Лидијине изјаве.

Даље се наставља: „Покушаћу да објасним, колико то могу, како је изгледала расправа на конференцији о спору у цетињској партијској организацији. Одмах да нажем: ја те људе са Цетиња нијесам лично познавала. Присутних са Цетиња било је више него оних из других организација, јер осим изабраних делегата, био је један број другова позваних да би се тај проблем коначно средио . . . Тражено је да Каћа иступи и помогне својом самокритиком и сагледавањем, да би се спорови у цетињској организацији ријешили. Наглашено је да је то врло важно ради саме Партије и њеног даљег програма. Не сјећам се да ли је Никола Лекић био присутан . . . (ово сам већ коментарисао – Б. Ђ). Стенао се утисак да је Каћа у свему томе најважнији. Он је ту врло оштро иступио. Није прихватио самокритику. Детаља тог његовог иступања, међутим, се не сјећам . . . Послије Каћиног иступања, говорила је друга група са Цетиња и супротставила се његовом гледању. То међусобно супротстављање било је толико жестоко, да је изгледало као два зараћена табора. У ту дискусију је једном упао и Владо Роловић. Остали делегати и чланови ЦК КПЈ нијесу учествовали у овој дискусији. На крају је закључено, пошто Каћа није припомогао да се тај спор ријеши, него га је продубио, да је недозвољено

да се тако даље настави, у тој већ иначе сложеној ситуацији. Стало се на становиште да Кађу и још неке другове са Цетиња треба партијски казнити, али да то треба да ураде саме организације у Цетињу“.

Био је мало подужи цитат, па мора и коментар бити нешто дужи. Моја тема је била, како сам већ истакао, спор између дијела партијске организације Цетиња и Покрајинског комитета. Као што се види Лидија скреће пажњу на нешто сасвим друго, потпуно нејасно, неодређено, чак за мене сумњиво, на основу овога што је изнијела, да ли је то и постојало. Замјера ми што нијесам користио њен чланак из књиге Јована Бојовића. Ја сам изнио разлог за такав мој поступак, али упозоравам: ако је садржина чланка овако нејасна и збрнана како је изнесено у цитату, не видим шта бих могао користити.

Њено излагање се очигледно не односи на расправу о „ћуфкистима“, јер Кађа није био уз њих, ријеч је о нечем другом, о чему Лидија није рекла. Било би добро знати око чега је спор настао: садржина спора, ко су биле странке у спору, шта је ко заступао итд. Од свега тога Лидија нам нуди: „тражено је од Кађе да иступи самокритички, наглашено је да је то важно, (а шта то – Б. Ђ.), он је ту врло оштро иступио (по чему – Б. Ђ.), није прихватио самокритику (ваљда критику – Б. Ђ.), није припомогао да се спор ријеша већ да се продуби (чиме, како – Б. Ђ.)“. Истина она каже да се детаља не сјећа, али из излагања испада да се садржине уопште не сјећа. Не даје ништа конкретно из чега би се видјело о чему је ријеч. Због свега тога, излагање дјелује као празна прича, из које се не може извући ама баш ништа. Бар ја не могу.

Из излагања излази да је Конференција била немоћна да ријеша овај недефинисани спор и да је наложено партијској организацији Цетиња да то сама ријеша. Значи, радило се о спору унутар цетињске организације, а не са ПК, о чему сам ја писао.

Лидија каже да је из Цетиња позвано више људи него из других крајева. То је за мене новост, и нијесам склон да повјерујем у то. Чуо сам да је из цетињске организације као гост био позван Лазар Ђуровић, стари комуниста, од 1919. Не знам да ли је и Лидија била делегат, или је Конференцији присуствовала због посебног задатка који је имала у вези са Конференцијом.

Лидија каже да је у ту „цетињску“ дискусију упао Владо Роловић, који није Цетињанин. Послије рата га је, каже, питала шта мисли о ондашњим догађајима на Цетињу. „Он ми је на то рекао: 'Био сам тада врло млад, па нијесам све разумио и нијесам могао бити објективан'. Ово би требало да буде аргуменат – поткрепљење – ономе што је речено. Морам признати да ми није јасно ни једно ни друго. Што се тиче младости Влада Роловића, он је тада био заиста млад, али не толико недорастао да не би могао имати своје мишљење. Он је рођен по неким подацима 1915. године а по другима 1916, што значи да је имао пуне 23 или 24 године. Осим тога, тада је било већ прошло 4 године од када је завршио гимназијску матуру и званично му призната зрелост. Због свега тога ми ова и оваква

аргументација не улива повјерење да бих се на ова казивања могао ослањати и уважити их.

17. Не могу пропустити да укажем на још једну ствар која је карактеристична за Лидијино казивање.

Она на страни 178 каже: „друго, он чак наводи да је био подносилац једног реферата на Конференцији, а то је потпуна измишљотина“. (Овдје се мисли на Кађу и на Осму конференцију).

На страни 229 поменутог дјела Батрић Јовановић је записао (ради се исто о Осмој конференцији): „Политички извјештај је поднио Блажо Јовановић, организациони извјештај Крсто Попиводе, извјештај о раду на селу Иван Милутиновић, о раду у синдинату Божо Љумовић, о СКОЈ-у и раду са омладином Будо Томовић и о раду са женама Бранко Петричевић“. У фусноти за овај податак стоји: „Саопштили Блажо Јовановић, Владо Роловић и Бранко Петричевић“. С обзиром на чињеницу да је Батрић Јовановић прикупљао све податке од наведених људи око двадесет година послје догађаја о коме је ријеч, а Лидија саопштава своје сјећање послје више од 51 године од догађаја, ја више повјерења поклањам оном првом исказу.

У овом дијелу чланка Лидија се на Кађу окомила са пуно горчине и озлојеђености, као на примјер да су његове изјаве нетачне, потпуно измишљене, да су просто несхватљиве, непоуздане и др. Из овога би се стекао утисак да је Кађа тада био проблем првог реда у партијској организацији Црне Горе. Заборавља се да је он од Шесте до Осме конференције, пуне двије и по године, био орг. секретар КП Црне Горе. Послје Осме конференције остао је исто орг. секретар Мјесног комитета Цетиња. Касније је почетком 1941. године искључен из Партије. У рату је поново примељен у Партију и на крају рата је био политички комесар наше Треће армије. Најзад се 1948. године изјаснио за Резолуцију Информбироа и као генерал ЈНА и високи функционер у армији покушао да побјегне из земље. Све ја то знам, али изјаве о догађајима у прошлости не мјерим каснијим грешкама, већ према томе шта оне објективно значе. Исто тако не прихватам произвољне оцјене и судове које дају потпуно (од грехова) чисти комунисти. Изгледа да је то разлог што је Лидија тражила на почетку чланка да се изврши диференцијација свједока. Да ли су јој и остали по вољи ја не знам, али сам свој став по том јасно изнио.

Најзад, да бих био јасније схваћен, желим напоменути сљедеће: У овом напису сам се позвао на чланке Гојка Вукмановића и Сава Брковића, као и (на два мјеста) на књигу Батрића Јовановића. Сви ови материјали су објављени прије 20 и више година, а нијесам нигдје наишао на примједбе на њих или на неслагање са њима.

При крају чланка (на страни 180), као круну свог излагања, критичарка је записала: „Из мог излагања се може видјети да је Бошко Ђуричковић у свом чланку многе ствари погрешно поставио и третирао, те његове неосноване поставке потпуно опадају. Овакво његово гледање је наставак старог локализма и одбранаштва. Мислим да је писац чланка то требао да схвати“.

Слажем се са констатацијом да неосноване поставке треба потпуно да отпадне, с тим што то важи за свакога, а не само за мене, како то Лидија закључује.

Послије овако „аргументованог“ излагања које је критичарна презентирала, немам намјеру да се спуштам на ниво расправе какав је изнесен у закључку. Остављам ауторки критике да се њим хвали и поноси.

Бошко Ђуричковић